

KOVID-19 SALGINININ MODERN ARAP ŞİİRİNE YANSIMASI

REFLECTION OF COVID-19 PANDEMIC ON MODERN ARABIC POETRY

Emine BAĞMANCI

Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati, dedeogluemine@harran.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi

Gönderildiği tarih: 23 Ekim 2024

Kabul edildiği tarih: 10 Nisan 2025

Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2025

Article Info

Type: Research article

Date submitted: 23 October 2024

Date accepted: 10 April 2025

Date published: 25 June 2025

Anahtar Sözcükler

Arap Şiiri; Kovid-19; Salgın

Edebiyatı; Hastalık

Keywords

Arab Poetry; Covid-19; Pandemic

Literature; Disease

DOI

10.33171/dtcfjournal.2025.65.1.15

Öz

Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok salgın hastalık görülmüştür. Bu hastalıklar ise sadece yayılarak toplu ölümlere yol açmakla kalmayıp bireysel ve toplumsal davranış ve algıda temel değişiklikler oluşturmıştır. Edebiyat ise gerek bireysel gerek toplumsal durumlara ilişkin çeşitli konuları kapsayan bir alan olarak salgın hastalıklar bağlamındaki bu değişikliklerin ele alındığı çok sayıda eserin oluşmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan bu eserler, toplumun sosyo-psikolojik yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İnsanların salgına dair düşünceleri, hastalık karşısında aldıkları tavır ve insan psikolojisi üzerinde bıraktığı etki edebiyatın konusu olmuştur. Dolayısıyla bu hastalıklar, toplumun büyük bir kısmını etkilediği için edebiyat da hastalık aracılığıyla toplumun kolektif ruhunu yansıtmaya çalışan önemli bir alan olmuştur.

Salgın edebiyatı kapsamında şiir türü, diğer türlerden büyük bir farklılık göstermektedir. Nitekim hastalık nedeniyle tıp alanındaki bilgilerin sıkça konuşulduğu bir ortamda şiir, salgının insanın duygu dünyası üzerinde meydana getirdiği etkilerinden söz etmiştir. Bu bağlamda toplu ölümler, insanların hastalık karşısındaki çaresizlikleri ve belirsizlik gibi durumlar şiire zengin bir malzeme kaynağı oluşturmıştır.

Salgın hastalıklar Arap edebiyatının gerek klasik gerek modern döneminde hem düzyazı hem şiir türünde kendine geniş yer bulmuştur. Özellikle ölen kişilerin ardından yazılan ağıt türünde salgından izler görmek mümkündür.

İçinde bulunduğumuz çağa damgasını vuran hastalık ise kovid-19 salgını olmuştur. Bu çalışmada kovid-19 virüsünden kaynaklanan salgının Arap şiirine yansıma biçimi, basılı ve dijital kaynaklarda geçen şiir örnekleri üzerinden incelenmiştir. Bu örneklerde kovid-19 salgınının dinî, psikolojik ve ekonomik olmak üzere çeşitli açılardan ele alındığı, şairlerin salgınla mücadelede halka rehberlik etme çabasında olduğu görülmüştür.

Abstract

Many epidemics have been seen in various periods of history. These diseases have not only spread and caused mass deaths, but have also led to fundamental changes in individual and societal behaviour and perceptions. Literature, on the other hand, with its unlimited structure that can cover every period of human life, has led to the creation of a large number of works dealing with these changes in the context of epidemics. These works provide important information about the socio-psychological structure of society. People's thoughts about the epidemic, their attitude towards the disease and its effect on human psychology have been the subject of literature. Therefore, since these diseases affect a large part of the society, literature has been an important field that tries to reflect the collective spirit of the society through the disease.

Within the scope of epidemic literature, poetry shows a great difference from other genres. As a matter of fact, in an environment where medical knowledge was frequently discussed due to the disease, poetry talked about the effects of the epidemic on the human emotional world. In this context, situations such as mass deaths, people's helplessness and uncertainty in the face of disease have created a rich source of material for poetry.

Epidemic diseases have found a wide place in both prose and poetry in both classical and modern periods of Arabic literature. It is possible to see traces of the epidemic, especially in the lament genre written after the dead.

The disease that has left its mark on the current era has been the Covid-19 epidemic. In this study, the reflection of the epidemic caused by the Covid-19 virus on Arabic poetry is analysed through examples of poems in printed and digital sources.

Giriş

Kovid-19 hastalığı (Covid-19), yeni keşfedilen bir koronavirüsün sebep olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalığın ilk vakası 2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Hastalığın üç ay gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyada hızlıca yayılması üzerine Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) ilan edilmiştir (WHO Director, 2020).

Salgınlar, bir halk sağlığı sorunu olmanın yanı sıra aynı zamanda meydana getirdiği geniş çaplı etkiler nedeniyle toplumsal bir olgudur (Yelboğa ve Aslan, 2020, s. 46). Bu bağlamda koronavirüs salgını da yaşanan kayıplar, devlet tarafından konulan kısıtlamalar, alınan önlemler, karantina süreci, uzaktan eğitim ve ekonomik sorunlar gibi çok çeşitli boyutlarıyla kısa sürede toplumsal hayatın merkezine oturmuştur.

Dünyada edebiyatın gelişimi, değişimi ve dönüşümü, tarih çizgisi boyunca gerçekleşen büyük ve toplumsal olaylar ve eğilimlerle yakından ilgilidir. Nitekim yazarlar hayal gücüyle beraber toplumsal gerçeklerden de beslenerek bu gerçekleri edebiyat denilen kurgusal düzlemde yeniden yorumlamaktadır. Dolayısıyla toplumun her alanında iz bırakacak etkilere yol açan bir salgının, toplumu yansıtan edebi eserleri etkilemesi de olası ve doğal bir sonuçtur.

Edebiyatın en önemli özelliklerinden biri olan gerçekliği yansıtma olduğu fikri, yüzyıllar boyunca birçok sanatçı ve düşünür tarafından ifade edilmiştir (Moran, 2014, s. 17). Her toplumun kendi ürettiği edebi eserlerdeki yansıması kendine özgüdür ancak toplumsal yaşamı yansıtan bir ayna olması, edebiyatın toplum ayırt etmeksizin sergilediği ortak özelliğidir. Edebiyat, toplumsal olaylara değinirken bunların niteliğinden bahsetmekle kalmayıp insanların duygu dünyasında meydana getirdiği değişikliklere ayna tutmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda edebiyat için sıkça başvurulan ayna benzetmesi, hastalık-edebiyat ilişkisi açısından açıklayıcı bir benzetmedir. Buna göre tıp, hastalığın rasyonel gerçeklerini inceleyen bir alan olup edebiyat bu hastalıkların insanlar ve toplum üzerinde meydana getirdiği korku, üzüntü ve depresyon gibi irrasyonel güçlerle şekillenen, yaratıcılıkla yaşamın iç içe geçtiği bir alandır (Taşdelen, 2015, s. 99). Böylece gerçek dünyada yaşanan salgın hastalıklar; neden olduğu üzüntü, ölüm korkusu ve acı gibi olumsuz duyguların işlenmesine olanak sağlaması yönüyle tercih edilen bir tema olmuş (Çıkla, 2016, s. 29) ve kurgusal dünyada yeniden yorumlanarak edebi eserlerde yerini almıştır. Edebiyatta salgın teması, yol açtığı geniş çaplı etkiler nedeniyle bireyci, toplumcu ve romantik gibi farklı edebî akımlarda dahi varlık bulmaktadır. Dolayısıyla hastalık, edebiyata geniş pencere açan bir tema olarak önemini korumaktadır.

Edebiyatın, salgın hastalığa geniş yer vermesinin birtakım olumlu sonuçlar getirdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda edebiyat hastalık üzerinden üzüntüleri dile getirirken ortak bir buluşma alanı oluşturarak insanların bu üzüntülerini paylaşmalarına olanak sağlayan yapıcı bir rol üstlenmektedir (Abbas, 1989, s. 16). Nitekim hem okur hem sanatçı hastalık üzerinden yaşamı anlamlandırma çabasına girmektedir (Uraldı, 2015, s. 101). Bu çaba, insanların hastalıkla baş etme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Özetlenen bu bilgiler ışığında çalışma içerisinde, dünyanın yakın tarihinde yaşanan Kovid-19 salgınının Arap şiirindeki yansımaları ele alınmıştır.

Çalışmanın Amacı

Edebî eserler, çağlar boyunca var edildikleri zamanın ve toplumun o zaman dilimindeki yaşayışının birer aynası olarak kabul edilmiş estetik özellikli yazılı ve sözlü eserlerdir. Bunlar, nesilden nesle aktararak güçlü bir toplumsal hafıza oluşturmakla birlikte birer kültür mirası niteliği de taşımaktadır. Dolayısıyla tüm dünyada yaşamın her alanında silinmez etkiler bırakan Kovid-19 salgınının toplumlar üzerindeki sosyal, psikolojik, siyasal ve daha birçok alandaki etkileri de şüphesiz edebî ürünlere yansımış ve edebiyat tarih çizgisinde kayıt altına alınmıştır. Yürütülen bu çalışma da, modern Arap edebiyat tarihine düşülen bu kayıtlardan biri olmak amacıyla, Kovid-19 salgınının modern Arap şiirindeki yansımalarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Öte yandan konuyla ilgili çalışmalar yürüten araştırmacılar için derleyici bir kaynak olması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Kovid-19 salgını, modern Arap şiirine hangi yönleriyle konu olmuştur?
- Kovid-19 salgını konu edinen Arap şairler kimlerdir?
- Kovid-19 salgının konu alan şiirler, hangi platformlarda (basılı, dijital) yayınlanarak okuyucuya ulaştırılmıştır?

Yöntem

Nitel araştırma yönteminin uygulandığı bu çalışmada veriler, doküman inceleme yoluyla elde edilmiştir. Doğrudan gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda birincil araştırma yöntemi olarak da kullanılabilen doküman inceleme yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 187) bu çalışma için uygun düşmektedir. Bu yöntem ışığında öncelikle modern Arap edebiyatı alanında çeşitli eserler sunan şairlerin şiirleri ile “sosyal medya şiirleri”nin ayrıştırılması yapılarak edebî değeri olan ürünlerin çalışma kapsamına alınması sağlanmıştır. Zira Kovid-19 sürecinde dijital ortamların yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte edebî ürünler yalnızca basılı değil, dijital olarak da okuyucuya ulaştırılmıştır. Bu

durumda öncelikle dijital ortamlarda taranan şiirlerin ayrıştırılması önem kazanmıştır. Bunun için temel dayanak; dijital ortamda ulaşılan bir şiirin şairi ile ilgili araştırma yapılması, “şair” sıfatıyla yayınladığı başka şiirlerinin olup olmadığının saptanması ve şairin tanınırlığının araştırılması olmuştur. Bir doküman tarama çalışması olan bu ayrıştırmanın ardından basılı kaynaklarda bulunan şiirler taranmıştır. Elde edilen veriler, çalışmanın amaçlarında bahsedilen araştırma soruları kapsamında incelenerek gruplanmış ve “basılı yayınlarda Kovid-19 salgınının Arap şiirine yansıması” ve “dijital yayınlarda Kovid-19 salgınının Arap şiirine yansıması” olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir.

ARAP EDEBİYATINDA SALGIN

Modern Arap edebiyatı, edebiyatla toplumun sıkı ilişkisinden uzak bir görüntü çizmemektedir. Toplumsal konular, Modern Arap edebiyatında yaygın olarak ele alınan konuların başında gelmektedir (Ürün, 2016, s. 134). Bu bağlamda salgın hastalıklar, geçmişten günümüze Arap edebiyatına zengin malzeme sunan önemli bir tema olmuştur (Ahmed, 2020, s. 390). Nitekim Arap edebiyatı tarihine bakıldığında üç kitlesel salgın döneminde Arap edip ve şairlerin bu konuya karşı kayıtsız kalmadıkları görülmüştür (Şen, 2021, s. 193). Dolayısıyla Arap edebiyatında hem klasik hem modern döneme ait salgın temalı edebî çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar düzyazı ve şiir türünde olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Şiir türünde, muhadram şairlerden Hassan b. Sabit (ö. 674), Abbasi döneminden ise İbnu'r-Rumi (ö. 864) ve el-Mütenebbi (ö. 965) gibi öne çıkan şairlerin salgın temasını dizelerine taşıdıkları görülmektedir. Sonrasında İbnu'l-Verdi'nin (ö. 1349) *Salgından Haber* (النبا عن الوباء) başlıklı bir şiir kaleme aldığı bilinmektedir. Modern döneme gelindiğinde ise salgın konusunun işlendiği şiir örneklerinin çoğaldığı dikkat çekmektedir. Toplumcu-gerçekçi akımın Arap şiirini önemli ölçüde etkilemesiyle beraber salgın gibi “mahşerin dört atlısından biri” olarak gösterilen hastalık konusuna şiirlerde geniş yer verilmiştir. Mısırlı şair Ali el-Cârim'in *Veba* (الوباء), Filistinli şair Fedva Tukan'ın *Taun* (الطاعون) ve Iraklı şair Nâzik el-Melâike'nin *Kolera* (الكوليرا) isimli şiirleri modern dönem Arap şiirinde salgın hastalık temasını işleyen başlıca örneklerdir. Bu şiirler arasında *Kolera*, hem Arap edebiyatında serbest şiir türünün ilk örnekleri arasında gösterilmesi hem de salgının yol açtığı korku, üzüntü ve kayıpları etkili bir biçimde ifade etmesi açısından ses getiren bir şiir olmuştur.

Salgın temasının Arap edebiyatında daha geniş bir yelpazede ele alınması düzyazı türünde görülmektedir. Bu düzyazı çeşitleri içerisinde roman ön plana çıkmaktadır. Salgın gibi çeşitli yönleri sahip bir konunun roman türüne elverişli olması bu eserlerin çok sayıda olmasını açıklamaktadır. Salgın temasının modern dönemde işlendiği düzyazı türündeki eserlere bakıldığında; Mısırlı yazar Taha Hüseyin'in *Günler* (الأيام) adlı otobiyografisi, Mısırlı

yazar Necip Mahfuz'un *Ezilenlerin Mücadelesi* (ملحمة الحرافيش) adlı romanı, Sudanlı yazar Emir Tâcussir'in *Ebola* '77 (ايبولا 76) (2012) isimli romanı ve Mısırlı yazar Ahmed Halid Tevfik'e ait *Veba* (الوباء) romanı başlıca örneklerdir.

Çeşitli dönemlerde ortaya çıkıp insanları korku ve paniğe sürükleyen salgının, insanı merkeze alan edebiyat için önemli bir malzeme oluşturması şaşırtıcı bir durum değildir (Çetin, 2020, 3). Dolayısıyla bu alanda ortaya çıkan eserlerin büyük bir sayıya ulaşması Arap edebi çevrelerinde *Salgın Edebiyatı* (أدب الجوائح/الأوبئة) ifadesinin kavramsallaşmasına yol açmıştır (Salih ve İsmail, 2020, s. 22, Kafi ve Çıkar, 2020, s. 540). Günümüzde ise Kovid-19 salgının tüm dünyayı etkisi altına almasıyla birlikte bunun edebiyata yansımaları olağan bir biçimde gerçekleşmiştir (Tabûş, 2023, s. 553). Bu kapsamda anlatı türleri içerisinde Kovid-19 salgının ele alındığı birçok eser oluşmuştur. Çoğunluğu öykü türünde oluşturulan bu eserler; Ürdün Kültür Bakanlığının basımıyla çeşitli yazarların kaleme aldığı *Korona Döneminde Günlük Hayat* (يوميات في زمن الكورونا) isimli öykü eseri, Ürdünlü yazar Kâmil en-Nasîrat'ın (كامل النصيرات) *Koronadan Korkanlar İçin Mizahi Günlükler* (يوميات ساخرة لخائف كورونا) isimli öykü kitabı, Suriyeli yazar Muhammed Fethî el-Mikdâd'a ait (محمد فتحي المقداد) *Korona Kurbanları* (قربان الكورونا) adlı öykü kitabı, Faslı yazar Hasan el-Bartâl'in (حسن البرطال) kaleme aldığı *Anlaşılması Güç Koronalar* (كورونايات عسر الفهم) ve Faslı yazar Nûrâ es-Sadîk'in (نورة الصديق) *İki Gönül Arasında Korona* (كورونا بين قلبين) adlı romanı Kovid-19 temasını ele alan düzyazı örneklerinin bir kısmıdır.

Arap Şiirinde Kovid-19 Salgını

Şiir, duygusal değişiklikleri en iyi ifade eden bir tür olarak öne çıkmakla birlikte (Abdurrahman, 2018, s. 4979) kendi sesini oluştururken toplumsal gerçeklerden beslenmektedir. Bu bağlamda şiir, sanatı yaşama dönüştürerek insanların duyguları ile gerçekliklerini aynı anda kucaklayabilme özelliğine sahiptir. Bu nedenle yaşamın gerçeklerine şiir aracılığıyla bakmak bu gerçekliğe çok sayıda kapı aralanmasını kolaylaştırmaktadır (Akın, 1996, s. 32). Şiir, taşıdığı toplumcu unsurlar ve hayata karşı sergilediği duruşla okuyucuda derin bir etki bırakmaktadır (el-Allak, 1997, s. 9).

Arap dili alanında önemli çalışmaları bulunan Şevkî Dayf (1910-2005), Arap şiirinin geçmişten günümüze her zaman toplumla iç içe olduğunu ve tarihin hiçbir döneminde toplumdan kopuk bir görüntü çizmediğini ifade etmiştir. Arap toplumunda şairin, her zaman kendisini toplumsal olaylara dâhil olma sorumluluğunda gördüğünü, bu yönüyle şairi "toplumun evladı" olarak nitelendiren bir anlayışın hâkim olduğunu belirtmiştir (1962, s. 191). Dolayısıyla Arap edebiyatı günümüzün salgınına karşı kayıtsız kalmayarak geçmişteki özelliğine benzer bir yansıtma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Kovid-19

hastalığını ele alan şiirler, salgının günlükleri niteliğindedir ve şairler, dil yoluyla salgının üstesinden gelmeye çalışmışlardır (Rıdvan ve el-'Akeli, 2022, s. 475).

İnsan yaşantısının çok çeşitli alanlarında etkisini gösteren Kovid-19 salgını, Arap coğrafyasının çeşitli bölgelerinde roman ve öykü gibi birçok edebî çalışmaya malzeme oluşturduğu gibi şiir türünde de ele alınmıştır. Çağdaş şairler salgını dini, felsefi, psikolojik ve toplumsal olmak üzere çeşitli açılardan işlemişlerdir (Salih ve İsmail, 2020, s. 20). Bu şiirlerden bir kısmı Arap dilinin çeşitli diyalektleriyle, bir kısmı ise standart Arapça ile yazılmıştır (Bekâdî, 2021, s. 221).

Arap edebiyatında ortaya çıkan Kovid-19 temalı şiirlerin, aynı salgının başka toplumların edebiyatlarına olan yansımalarından daha derin ve kapsamlı olduğu öne sürülmektedir. Arapların şiir konusunda tarih boyunca sergiledikleri yetkinlikten kaynaklı olarak salgını şiire yansıtma yaklaşımının geniş çaplı ve derinlikli bir nitelik arz ettiği ifade edilmektedir (Amuni ve Timehin, 2020, s. 1).

Arap Yayıncılar Birliği'ne göre (APA), Kovid-19 salgını nedeniyle ortalama iki ay süren kapanma süresince Arap coğrafyasındaki kitap satışlarında önemli bir azalma gerçekleşmiştir. APA Genel Sekreteri Bachar Chebaro, dijital satışların %30 ila 35 oranında artmasına karşın fiziki kitap satışlarında %80'i aşan bir düşüş yaşandığını bildirmektedir (Chebaro, 2020). Bu sayısal bilgi ışığında özellikle Kovid-19 sürecinde gerek yazar/yayıncı gerekse okuyucu olarak edebiyatla ilgilenen kimselerin "çevrim içi" aktivitelerinin arttığı anlaşılmaktadır. Okuyucunun basılı eserlere ulaşma oranı büyük ölçüde düştüğüne göre üretkenlerin de (yazarlar) çevrim içi üretime yöneldiği dikkat çekmektedir. Nitekim çalışma kapsamında ele alınan şiirlerin büyük bir kısmına çevrim içi kaynaklarda ulaşılmıştır. Basılı olanların ise yine ilk kaynak olarak çevrim içi mecralarda yer aldıkları, ancak bilimsel çalışmalara konu olarak basılı hale geldikleri dikkat çekicidir. Bu noktada, "Yöntem" başlığı altında bahsedildiği gibi dijital ortamda taranan Kovid-19 temalı şiirlerin profesyonellik/amatörlük açısından ayrıştırılması önem kazanmaktadır. Zira çok sayıda insanı yakından ilgilendiren Kovid-19 salgını üzerine yazılan şiirlerin sayılamayacak kadar fazla olması, bu ayrıştırmayı zorunlu hale getirmiştir.

Basılı Yayınlarda Yer Alan Kovid-19 Temalı Şiirler

1. Ulusal ve uluslararası kapsamda birçok şiir ödülü alan ve Suudi Arabistan'ın tanınmış şairlerinden kabul edilen Câsim es-Sahih'in¹ (جاسم الصحيح) (1964-) çeşitli şiir kitapları bulunmaktadır (Nûru'd-dîn, 2021, 272). Kovid-19 salgınına karşı kayıtsız

¹ Bazı kaynaklarda Suheyh olarak geçmektedir.

kalmayan es-Sahîh, salgına ilişkin karamsarlıktan uzak bir tutum sergilemeyi tercih etmiştir (Nûru'd-dîn, 2021, s. 272). Şairin şiire *Dünya Yeniden Doğuyor* (الأرضُ تولد من جديد) başlığını vermesi onun bu tutumunu açıkça göstermektedir:

<i>Koronaya karşı... Bilim tüm gücüyle yol almakta</i>	(کورونا) واشرب العلم روحا
<i>İnatçı şeytanla mücadele içinde</i>	تُكافحُ ضدَّ شيطانٍ مریدٍ
<i>Bir devirden başkasına geçerken</i>	ومن طورٍ نسافر نحو طورٍ
<i>Sanki dünya yeniden doğuyor</i>	كأن الأرض تولد من جديد !
<i>İçeri kapanmış şarkı mırıldanmaktayız</i>	ونبقى في محابسنا نغني
<i>“Dünya Yeniden Doğuyor” diye</i>	بأنَّ الأرض تولد من جديد

Câsim es-Sahîh’in kırk iki dizeden oluşan bu şiiri, ilk kaynak olarak yine dijital ortamda okuyucuya ulaşırsa da 2021 yılında Hudâ Alî Nûru'd-dîn tarafından bilimsel bir çalışma kapsamında incelenmiş, böylece basılı bir kaynakta yer almıştır.

2. Salgınları ölümcül olan diğer hastalıklardan ayıran ana özellik bulaşıcılık riski taşımasıdır. Bu nedenle salgın hastalıkların birçoğunda temel korunma yöntemlerinden biri kabul edilen izolasyon, sosyal bir canlı olan insanı dar bir alana hapsedmektedir. Ancak bu fiziksel kapanma, ruhsal buhranı da beraberinde getirmektedir. Edebiyat bu noktada devreye girerek bireylerin yaşadığı ruhsal ve fiziksel tahribatlar ile toplumun karşı karşıya kaldığı bu yeni yaşam biçiminin aynası görevini görmektedir (Hill, 2006, s. 66). Sudanlı bir fizik profesörü ve şair olan Hâşim el-Beşîr (هاشم البشير) (1953-) de Kovid-19 hastalığının bahsi geçen etkilerine ilişkin otuz iki dizeden oluşan *Korona Salgını* (كورونا جائحة) başlıklı bir şiir kaleme almıştır (Sâlih ve İsmail, 2020, s. 26-27). Bu şiirinde salgının insan hayatı üzerindeki etkilerine, özellikle insanların ruh hallerini, dinî ve sosyal yaşamlarını nasıl etkilediğine değinmiştir:

<i>Korona...İnsanları ölüme sürükleyen..</i>	(كُورُون) أَهْلَكْتَ الْأَنَامَ حَتُّوفُهُ
<i>Tedavisi, sıkıntısı aklı aciz bırakan</i>	أَعْيَا الْعُقُولَ عِلَاجُهُ وَصَرُوفُهُ
<i>Ani ölümleri saçmaya devam edip</i>	قَدْ نَشَرَ الْمَوْتَ الزُّوَامَ وَلَمْ يَزَلْ
<i>Binlerce insanı kırıp geçiren</i>	تَغْتَالُ آلَافُ النَّفُوسِ سَيُوفُهُ
<i>Korkar oldu cami müdavimleri bile</i>	حَتَّى الْمَسَاجِدَ رُوِّعَتْ رَوَادُهَا
<i>Uğramıyor insanlar konuksever evine</i>	وَأَزُورُ عَنْ بَيْتِ الْكَرَامِ ضَيُوفُهُ
<i>Ne spor ne tiyatro... Tenha her taraf şimdi</i>	وَأُرَى الْمَلَاعِبَ وَالْمَسَارِحَ أَقْفَرَتْ
<i>Gitmez oldu hiç kimse hep gittiği yerlere</i>	مَاعَادَ تَرْتَادُ الْمَكَانَ الْوُفُّهُ

3. Cezayirli şair Abdülmelik Bûmengil (عبد الملك بومنجل) (1970-), on üç beyitten oluşan ve salgın nedeniyle boşalan camilere değindiği *Minarelerin Hüzünü* (حزن المآذن) adlı şiirinde salgından önceki ve sonraki günleri şu şekilde karşılaştırmıştır (Bûrâs, 2024, s. 31):

<i>Ağır davranırdık camiye giderken</i>	كُنَّا نَهْبُ كَسَالَى نَحْوَ مَسْجِدِنَا
<i>Hava da açıktı bahtımız da</i>	وَالْجَوَّ صَحْوٌ، وَوَجْهَ الدَّرْبِ مَبْتَسِمٌ
<i>Sevinç nağmeleri mırıldanırdık</i>	فَتَغْنَمُ الْبَهْجَةُ الْخَضْرَاءَ نَاطِمَةً
<i>Kalpten ve dostça, sevgi doluydu her yer</i>	قُلُوبًا وَصَحْبًا، فَشَمِلَ الْحُبُّ مَنَظَّمٌ
<i>Şimdi ne yanımda bir dost ne etrafta yeşillikler</i>	وَالْآنَ لَا الصَّحْبَ بِجَنَبِي، لَا الْمَدَى خَضِرٌ

<i>Ne oldu peki? İntikam mı alıyor kara kedi?</i>	ماذا جرى؟ هل غراب البين ينتقم؟
---	--------------------------------

4. Kovid-19 ile ilgili dört farklı şiir kaleme alan Suriyeli şair Berekât el-Yûsuf (بركات اليوسف) (1973-), bu şiirlerinde salgını çeşitli açılardan ele almıştır (Alahmad, 2020, s. 158). Bunlardan *İlerliyor Kovid* (كوفيد أقبل) isimli şiirinde, hastalığın bulaşıcılığına değinmiştir:

<i>Bulaşıyor herkese</i>	إن التفشى حاصلٌ
<i>Markette, mağazada</i>	في متجرٍ أو مشغلٍ
<i>Ya geçen bir tren</i>	أو في قطارٍ عابرٍ
<i>Ya da korunaklı alanda</i>	أو ساحةٍ معقِلٍ

Şair, *Doğunun Zehirli Rüzgârı* (ريح الشرق المسمومة) isimli şiirinde ise virüsün yapaylığı, doğallığı, varlığı yahut yokluğu gibi tartışılan konuları ele almıştır (Alahmad, 2020, s. 163):

<i>Vuhan'dan çıktı yola Korona</i>	كورونا في ووهان ألقى رَحْلَهُ
<i>Orasıydı yeri yurdu</i>	ولهُ هناك مَحَجَّةٌ ومقامٌ
<i>Gizlice hazırlandı denmekte onun için</i>	قد قيل دُبُرٌ في الليالي أُمُرُهُ
<i>Yeni bir dünya kurulsun diye</i>	حتى يجيّدَ عالمٌ ويُقامَ
<i>Ya da bir kurgudan ibarettir</i>	أو أنّه نسجٌ لمحض خرافةٍ
<i>Bilinmezlik üzerine kurulu kuruntudan</i>	بُنِيَتْ على أسرارها الأوهامُ
<i>Belki de kasıtlı çıkarılan bir hastalık</i>	أو أنّه داءٌ تَقَشَّى غُثُوهُ

5- Kovid-19'un insan hayatına olan etkisine şiirlerinde yer veren şairlerden biri de Cezayir'in önde gelen isimlerinden Embârek Kûmnî'dir (امبارك قومني) (1968-). Kûmnî, *Tövbekâr Kalp* (قلب منيب) adlı şiirinde, salgının ortaya çıkışını dinî inançlara dayandırmaktadır (Bekâdî, 2021, s. 224). Çok eski dönemlerden beri insanların işlediği günahlara karşı hastalığın, Tanrı

tarafından verilen “ilahi ceza” olduğu düşüncesi (Sarı ve Atılgan, 2012, s. 15) şiirde af dileme biçiminde kendini göstermektedir.

<i>Durdum rahmet sahibinin kapısında</i>	وَقَفْتُ بِبَابِ رَحْمَانٍ رَحِيمٍ
<i>Rabbimin yüzüme kapanmayan kapısı</i>	وَقَاصِدُ بَابِ رَبِّي لَا يُصَدُّ
<i>Bir hastalık ki tüketmekte her yeri</i>	وَبَاءَ حَلٍّ بِالْأَمْصَارِ يَفْنِي
<i>Sen emri çevrilmeyen, yaşatansın herkesi</i>	وَأَنْتَ الْحَيُّ أَمْرُكَ لَا يَرُدُّ

6. Suriyeli şair Hâlid Cemîl es-Saddaka (خالد جميل الصداقة) (1956-2020), Cahiliye Dönemi şairlerinden Amr b. Kulsum’un kasidesini söylediği vezinle *Korona Muallakası* (المعلقة الكورونية) adlı bir şiir kaleme almıştır. Şair bu şiirinde salgına karşı dikkatli olunması gerektiğini ifade ederek insanları uyarmıştır. Ancak şairin virüse yenik düşerek vefat etmesi ise arkasında bıraktığı şiirine hüznünlü bir hikâye oluşturmuştur (Rıdvan ve el-‘Akeli, 2022, s. 496).

<i>Dinle! Bana damlacıklardan koruyan</i>	أَلَا هُبْنِي بِكَمَامٍ يَقِينَا
<i>Ya da aşı yapan bir maske ver</i>	رَذَاذَ الْعَاطِسِينَ وَعَقِيمَنَا
<i>Büyük bir kafesteyiz biz bugün</i>	فَنَحْنُ الْيَوْمَ فِي قَفَصٍ كَبِيرٍ
<i>Korona bize korku saçarken</i>	وَكُورُونَا يَبِثُّ الرِّعْبَ فِينَا
<i>Aniden hapsirsa birimiz</i>	إِذَا مَا قَدْ عَطَسْنَا دُونَ قَصْدٍ
<i>Gözler ona çevrilir azarlar gibi</i>	تَلَاخَقْنَا الْعَيُونُ وَتَزْدَرِينَا

7. as-Saddaka gibi virüse yakalanan şairlerden biri de Suudlu doktor şair Sa’d ‘Atiyye el-Gâmidî’dir (سعد عطية الغامدي) (1967-). Birçok şair gibi el-Gâmidî de hastalıkta dua ederek Allah’a sığınmak gerektiğini vurgulamıştır (Sâlih ve İsmail, 2020, s. 25):

Yüce Kitap'ta "Kabul ederim" diyen Zat	مَنْ قَالَ فِي الْوَحْيِ الْمَطْهَرِ "أَسْتَجِبُ"
Dua edene de isteyene de karşılık verir	سُجِّيبُ مَنْ يَدْعُو وَيُعْطَى مَنْ طَلَبُ
Korkular belirince yine karşılık verir	أَمَّنْ يُجِيبُ إِذَا الْمَخَافَةُ أَقْبَلَتْ
Üzüntüyü ve sıkıntıyı gidererek	فَيُزِيلُ مِنْ غَمٍّ وَيَكْشِفُ مِنْ كَرْبٍ

8. Kovid-19'un ele alındığı şiirlerde şairlerin halkı bilinçlendirmeye çalışarak onları hastalıktan korunmak için yönlendirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Tunuslu şair Abdulaziz el-Hemmâmi'ye ait (عبد العزيز الهمامي) (1952-) *Korona* (كورونا) isimli şiirde belirgin yönlendirmeler yer almaktadır (Abdulmunim, 2022, s. 553). Karantina önlemini ön plana çıkaran şairin, insanları ikna etmek için vurgulu ifadeler kullandığı dikkat çekmektedir (Bûsâha, 2022, s. 28):

Gir evine, lütfen	فَلْتَدْخُلْ بَيْتَكَ لَوْ تَسْمَحُ
Dünya hastalık içinde	الْعَالَمُ مَوْبُوءٌ
Zarar verir dışarının havası	وَهَوَاءُ الشَّارِعِ يَجْرَحُ
İlk çiçeğindir evin senin	الْمَنْزِلُ وَرَدَّتْكَ الْأُولَى
Odan en ferah yerin	وَمَكَانُكَ فِي الْعُرْفَةِ أَوْضَحُ
Çağın koronası... Ansızın geldi	كُورُونَا الْعَصْرِ تَبَاعَثَا
Kıyafetimizin altına gizlendi	وَتُعْرِبُ تَحْتَ مَلَابِسِنَا
Sakin	فَاخْذُرْ
Çıkma evden	أَنْ تَخْرُجَ مِنْ بَيْتِكَ
Ayrılma	أَوْ تَبْرَحْ
Ölüm kapıyı çalmakta	الْمَوْتُ يَدُقُّ عَلَى الْأَبْوَابِ
Sakin açma	فَلَا تَفْتَحْ

9. Salgın hastalıklar toplumsal bir olgu iken kimi şairler bunu başka toplumsal konularla iç içe ele almışlardır. Örneğin Ummanlı şair Ahmed el-Felahî (أحمد الفلاحى) (1954-), Yemen’de süregelen iç savaş nedeniyle baş gösteren açlık ve yoksulluğun üstüne salgının da eklenmesini ironik bir dille ifade etmiştir (Bûrâs, 2024, s. 28-29):

<i>Nerde kaldın, virüs!</i>	لقد تأخرت كثيرا أيها الفيروس
<i>Gel de arkadaş olup şu savaşı bitirelim</i>	دعنا نكون أصدقاء وننخر الحرب
<i>Dört bir koldan ölüme tutunalım</i>	ومعها نعلق أطراف الموت
<i>Gel de geçelim çöllerden, Tütsü Yolu’ndan²</i>	دعنا نمر في الفيافي وعلى طريق البخور
<i>Beşik sallayalım</i>	نهدد المهد
<i>Ele geçirelim tepelikleri</i>	ونستل الروابي
<i>Sonra bir ülkeye yerleşelim</i>	ثم نؤوي إلى بلاد لا تخاف العطس
<i>Hapşurmaktan değil, açlığın şiddetinden korktuğumuz</i>	نخاف فقط من لهيب الجوع

10. Kovid-19 salgının meydana getirdiği etkilerden biri de karantina uygulamasından dolayı insanları yalnızlığa itmesidir. Iraklı şair Abdulkarim Kâsîd (عبد الكريم كاسد) (1946-), *Boş Sokaklarda Zorlu Yolculuk* (رحلة اضطرارية في شوارع خالية) isimli şiirinde, nefes almamızı sağlayan havanın virüs taşıyan bir şeye dönüşmesini yalnızlık ekseninde ele almıştır (Bûrâs, 2024, s. 28-29):

<i>Bu sabah</i>	هذا الصباح
<i>Güneş beni dışarı çekti</i>	جذبني الشمس إلى الشارع
<i>Sonra tek bırakıp</i>	تركنتي وحدي
<i>Gitti</i>	ومضت
<i>Gülerek</i>	ضاحكة
<i>Bir esinti</i>	كان الهواء

² Yemen ve Umman’dan gelen tütsülerin Akdeniz’e ulaşmasını sağlayan antik ticaret yolu.

<i>Yüzüme dokunup geçti</i>	يمسح وجهي ويمرّ
<i>Hastaneden çıkmış biri gibiyim</i>	وأنا كالخارج من مستشفى
<i>Beni öldürecek şey sende mi gerçekten?</i>	هل حقا ثمة ما يقتلني فيك؟
<i>Ey hava!</i>	أيها الهواء !
<i>Ey kıymetli!</i>	أيها العزيز!

11- Suriyeli şair Zâfir Sâlih as-Sadaka (ظافر صالح الصداقة), salgının *korkutuculuğuyla nam saldığını* (رهيب الشأن) ifade ederek insanlar üzerinde oluşturduğu bu korkuyu şu dizelerle ifade etmiştir (Mehmetali, 2020, s. 113):

<i>Daha dün gelmişken kıstırdı bizi</i>	وليد الأمس يُشعِرنا بضيق
<i>Ateşsiz yakmakta bedenimizi</i>	ويحرق جسمنا من غير نار

12- Suriyeli şair Kemâl Baydûn (كمال بيضون), hastalığın insanlar üzerindeki etkilerinden bahsederken farklı bir noktaya değinmiştir. Şaire göre bulaşma korkusuyla birbirinden uzaklaşan insanlar evlilik düşüncesini de ötelemiş olup bekâr kalma korkusu yaşamaktadırlar (Mehmetali, 2020, s. 112):

<i>Gençler evlilikten korkup kaçıyor</i>	إنّ الشباب من الزواج تهربوا
<i>Biçare bekârlar kaygı içinde</i>	والكل أصبح خائفا يتوهم
<i>Kısmetsizliğine yanyor</i>	العازب المسكين يندب حظه
<i>Kızı da erkeği de</i>	وكذا الفتاة من العنوسة تلطم

13- Kovid-19 salgının meydana getirdiği ekonomik etkiler de şiire yansıyan diğer konulardandır. Salgınla ilgili iki şiir kaleme alan Iraklı şair Nûrî el-Vâilî (نوري الوائلي) hastalığı birçok yönüyle şiirine taşımıştır (Derâvşe, 2021, s. 9). Bunlardan biri de salgının ülkedeki ekonomiye zarar vermesidir:

<i>Ne sanatçı kaldı ne ünlü</i>	لم يبقَ فنانٌ وصاحبُ شهرةٍ
<i>Ne oyuncu ne vaiz ne de asker</i>	أو لاعب أو واعظ أو عسكر
<i>Ne zengini kaldı ne güç sahibi</i>	لم يبقَ ميسور ومالك سلطة
<i>Ne yazan çizen, ne kitap basan</i>	أو كاتب أو من يذيع وينشر

14- Salgın hastalıklarla mücadelede ön planda olarak sağlık çalışanları bilinmektedir. Sağlık çalışanlarının bu zorlu süreçte özverili bir biçimde çalışması, korona temalı şiirlerde değinilen konulardan biri olmuştur. Filistinli şair Sâlim Kureyş'a (سالم قريش) (1957), bu durumu şiirine şöyle yansıtmıştır (Derâvşe, 2021, s. 21-22):

<i>Zaman sanki durmuş gibi</i>	وكان ساعات الزمان توقفت
<i>Herkes yakınından uzak</i>	والناس كل عن خليل أعزفت
<i>Bir tek "bilim ordusu" silahını kuşanmış</i>	لكن جندا بالعلوم تسلحت
<i>Salgınla savaşmak için birlikte siper olmuş</i>	ولحرب جائحة تنادت وسددت
<i>Ne geceyi bilirler</i>	لا يعرفون الليل جن أو انجلت
<i>Ne gündüzü</i>	ساعات اليوم من نهار وانقضت

15- Salgın hastalıklarda ilk alınan önlemlerden biri de karantina ve sokağa çıkma kısıtlamalarıdır. Bu bağlamda Iraklı şair İsmail Hoşnâvo (إسماعيل خوشناو) (1973-), söz konusu sebeple sokaklarda meydana gelen boşluğu şu şekilde ifade etmiştir (Derâvşe, 2021, s. 9):

<i>Vakit seher...</i>	غدا الفجر
<i>Ama onu görebilen mi var?</i>	لا نظرة تعانقه
<i>İssızlık kapladı</i>	والوحشة
<i>Her tarafını</i>	احتلت كل صوب
<i>Şehrin</i>	من المدينة

16- Sosyal medyada Ğarîd Câzân (غريد جازان) ismiyle tanınan Suudlu şair Yahyâ Reyyânî (يحيى ريانى) salgınla ilgili olarak *Hacının Kederi* (تهدئة معتمر) adlı bir şiir kaleme almıştır (Salih ve Ismail, 2020, s. 25) Bu şiirinde Kovid-19 salgını nedeniyle Mescid-i Haram'ın ibadete kapatıldıktan sonra Kâbe'nin yalnızlığı ve terk edilmiş görüntüsünü dile getirmektedir:

<i>Kalabalık değil kutsal, yüce mekânımız</i>	بدا مهيباً.. جليلاً.. غير مزدحم
<i>Düne kadar dolup taşarken</i>	وكان بالامس مملوءاً من الأمم
<i>Ey insanların kiblesi! Her taraf bomboş</i>	ياقابلة الناس.. والأرجاء خالية
<i>Böyle mi olacaktı tavaf alanı?</i>	أهكذا ساحة التطواف بالحرَم؟

17- Suudi Arabistan'ın önde gelen şairlerinden Abdurrahman Salih el-'Aşmavî (عبد الرحمن صالح العشموي) (1956-), Kovid-19 salgını ile ilgili kaleme aldığı şiirinde insanlığın ve savaş teknolojisinin gözle görülmeyen bir virüs karşısında düştüğü çaresizliği şu şekilde ifade etmiştir (Salih ve Ismail, 2020, s. 25-26):

<i>Nerde sınırları aşan</i>	أين الصّواريخُ، تجتازُ الحدودَ وفي
<i>Taşları eriten roketler</i>	رُؤوسها ما بهِ الأحجارُ تنصهرُ
<i>Dağları titreten toplar</i>	أين المدافعُ؟ تهتّرُ الجبالُ لها
<i>Her yanı patlatan bombalar, nerde?</i>	أين القنابلُ بالنّيرانِ تنفجرُ؟!

Dijital Yayınlarda Yer Alan Kovid-19 Temalı Şiirler

1. Salgın nedeniyle Kâbe'nin yalnızlığı birçok şairin hüznünlü dizeler yazmasına yol açmakla beraber iyimser tutumunu koruyan şairler de bulunmaktadır. Örneğin Iraklı şair Omar Annaz (عمر عناز) söz konusu durumu şu şekilde ifade etmiştir ("fi'-Şi'r ve'r-Rivāye", 2020):

<i>Kâbe'de kimse yok dediler</i>	خلا من زائريه البيت قالوا
<i>Ama avlu kalabalık dedim</i>	فقلت أراه مزدحم الفناء

<i>Hem de ferah, insanlar ayrıldı ki</i>	فسيحا، غادرته الناس كيما
<i>Melekler gelip tavaf etsin</i>	تطوف به ملائكة السماء

2. Kişisel gelişim kitabı *Üzülme* (لا تحزن) isimli eseri ile tanınan Suudlu şair ‘Â’id el-Karnî (عائض القرني) (1959-), Kovid-19 salgınının dini ekseninde ele almıştır (“Kûrûnâ ve Mevâkifi’ş-Şu‘arâi’l-‘Arab”, 2020):

<i>Bir hastalık ki gözle görülmez</i>	وداء لا يرى بالعين صارت
<i>Tüm dünyayı suskuna çeviren</i>	به الدنيا خموداً أو سكونا
<i>Allah’ın varlığını şimdi anladılar</i>	لقد عرفوا بأن الله حق
<i>Daha önce inkâr edenler</i>	وكانوا قبل ذلك ينكرون

3. Kovid-19 salgınıyla ilgili şiir kaleme alan Suudlu başka bir şair de Fevâz el-La‘bûn (فواز اللعيون) (1975-) olmuştur. el-La‘bûn da salgının ortadan kalkacağına dair iyimser bir tutum içerisindedir (“Kûrûnâ fi ‘Uyûni’ş-Şu‘arâ”, 2020):

<i>Çok yakında gelecek güzel günler</i>	عمّا قريب نرى الأفراح غامرة
<i>Uzaklaşacak üzüntü bizden</i>	ويرحلُ الحزنُ عنّا وهو مخذول
<i>Dağılacak kara bulutlar</i>	وتتجلي الغمة السوداء صاغرة
<i>Elbet kolaylıktır zorluktan sonrası</i>	لا ريب فاليسرُ بعدَ العسر مأمول

4. Akademisyen şair Suudlu Ali b. Yahyâ el-Haddâdî (علي بن يحيى الحدادي) (1970-) Kovid-19’u konu aldığı şiirinde, bu salgının Allah tarafından kullarına ne kadar küçük ve güçsüz olduklarını hatırlatmak için gönderildiğini anlatmaktadır (el-Haddâdî, 2020):

<i>Ne yücedir koronayı yaratıp gönderen</i>	سبحان خالق كورونا ومرسله
---	--------------------------

<i>Kullarına zayıflıklarını hatırlatmak için</i>	على العباد يريهم كيف هم ضعفاً
<i>Küçük bir virüstür gözle görülmez</i>	فيروس ليس يرى بالعين من صغر
<i>Ama alıp götürdü nice canları</i>	لكن بأكثر سكان الدنيا عصفاً

5. Suriyeli şair Nizâr Âbidîn (نزار عابدين) (1946-2021), Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez'in (1927-2014) tanınmış romanı *Kolera Günlerinde Aşk* isminden esinlenerek *Korona Zamanında Aşk* (الحب في زمن الكورونا) adlı bir şiir kaleme almıştır. Endülüslü şair İbni Zeydun'un meşhur "Nûniyye"sine nazire olarak yazdığı bu şiirde Âbidîn, "sosyal mesafe" kavramının sevgiye olan etkisini şu şekilde ifade etmiştir ("el-Hubbu fî Zemeni'l-Kûrûnâ", 2020):

<i>Sevginin kuralı mesafe oldu</i>	أضحى "التباعد" دستور المحبين
<i>Buluşmalar bizi yaklaştırmadı</i>	ما عاد ينفذ في اللقاء تدايننا
<i>Elimi uzatamam</i>	"لمى" يديك فإني لن أمدّ يدي
<i>Eskidendi avuçların değmesi</i>	كفّ تلامس كفا كان
<i>Kucaklaşma hayal oldu</i>	كان العناق كأحلام تراودنا
<i>Şimdi korkuyoruz bulaşacak diye</i>	واليوم نخشى عناقاً منك يُعدينا
<i>Sevgi, özlem bizden uzak</i>	الحب يُطلقنا، والشوق يسبقنا
<i>Korkar olduk tek bir sözden</i>	والخوف يُقلقنا، فالقول يكفيننا

6. Sudanlı şair Bahruddin Abdullah (بحر الدين عبد الله) (1984-), insanların modern yaşam içinde duygudan yoksun yürüttükleri hayatlarında mekanikleşen günlük yaşantılarının, manevi değerlere dönmek suretiyle düzeleceğini ve salgının da buna fırsat veren bir sebep olabileceğini belirterek salgından ders çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir ("Hivâran Şi'riyyan", 2022):

<i>Bu robotlaşan insan yok edecek</i>	هذا الإنسان الآلي
<i>Virüslerin amacını</i>	سيقتل حلم الفيروسات
<i>Sevgiyle galip gelecek</i>	ويهزم بالحب
<i>Kovid varyantlarına</i>	سلالات الكوفيد

Sonuç

Salgın konusu, tarihin her döneminde Arap edebiyatında kendine yer bulmuştur. Günümüzde ise tüm dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 salgını Modern Arap şiirine de yansımıştır. On yedisi basılı, altı tanesi ise dijital kaynaklarda tespit edilen toplam yirmi üç şiirin belirli bölümleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Tamamı farklı şairlere ait olan bu örneklerin büyük bir kısmı basılı kaynaklarda geçmiştir. Ancak bu şiirlerin basılı kaynağa geçmeden önce başlangıçta elektronik kaynaklarda yer aldığı bilinmektedir.

Kovid-19 temalı şiirler incelendiğinde salgının çeşitli açılardan ele alındığı görülmüştür. Bu bağlamda salgının; dinî, ekonomik ve psikolojik taraflarına değinilmiştir. Bu şiirlerde şairlerin genel olarak yönlendirici bir rol üstlendiği dikkat çekmektedir. Alınması gereken önlemlere ilişkin halkı ciddi ölçüde uyarmaya çalışmışlardır. Hastalıkla mücadelede sağlık çalışanlarının yaptığı fedakârlıklara vurguda bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Bu şiirlerde salgına ilişkin karamsar ifadelere rastlanıldığı gibi iyimser düşünceler de yer almaktadır.

Sekiz farklı Arap ülkesinden yirmi üç şairin içerisinde Suudlu şairlerin sayısının fazla olduğu dikkat çekmektedir. İslamiyet'in ibadet merkezi olarak kabul edilen Kâbe'nin bu ülkede bulunmasını, sayının çokluğunu açıklayan bir sebep olarak söylemek mümkün görünmektedir. Nitekim Suudlu şairler salgın nedeniyle Kâbe'yi ve diğer ibadet mekânlarını ilk kez تنها görmekten duydukları büyük üzüntüyü şiirlerinde ifade etmişlerdir.

Çalışmada incelenen şiirlerde baskın görülen özellik, dinî unsurların hâkim olmasıdır. Nitekim bu şiirlerin büyük bir kısmında salgının ortaya çıkmasının, insanların işledikleri günahtan kaynaklandığı belirtilmiş ve bu nedenle günahlar üzerine düşünüp kişinin kendisini düzeltmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra birçok şiirde salgının ortadan kalkması için şairler Allah'a dua ve yakarıшта bulunarak insanları da duaya çağırılmışlardır.

Kovid-19 temalı şiirlerin genel özelliklerine bakıldığında Modern Arap şiiriyle uyumlu olduğu fark edilmiştir. Arap edebiyatında şiiri toplumun bir yansıması, şairi de insanları yönlendiren bir önder görme anlayışının etkisi bu şiirlerde de görülmektedir. Kovid-19 salgını, farklı boyutlar taşıyan bir alan olması yönüyle şiirin sınırlarını genişletmiş ve Modern Arap şiirine zenginlik katan önemli bir tema olmuştur.

Summary

Epidemics are as old as human history. In different periods of history, epidemics with various characteristics have caused heavy material and moral losses to societies. Therefore, it is inevitable that these diseases, which leave deep traces in social memory, find a place in literature. The abundance of works created in this context has led to the emergence of the concept of epidemic literature. Thus, literary works have assumed the role of witnesses of this reality by conveying the effects of epidemics on human life to the next generations and have been a guide in the formation of new works. In this context, the aim of this study is to contribute to the accumulation of "epidemic literature" by revealing the reflections of the Covid-19 epidemic in Arabic literature. A number of examples of poems in printed and digital sources were identified and the ways in which they addressed the epidemic were analysed.

The situations faced by societies living in the past when they faced epidemics have been the subject of curiosity of today's people. As a matter of fact, people have tried to learn about similar situations in history in order to make sense of this situation that is new to them. By tracing epidemics in literary works, there has been a tendency to identify the similar and different aspects of the situation experienced in the past and the current process. People have tried to express the process they are going through by comparing the situation they are in with these determinations made about the past. In this respect, literature has formed a basis for people in the troubled process of the epidemic disease.

Today, the emergence of the Covid-19 epidemic has caused the history of epidemics to come to the agenda again. When the history of epidemics is analysed in the context of literature, a rich accumulation of works emerges. The prominent topics in these works are the anxiety of being caught in the epidemic, the fear and sadness of losing loved ones, and the restrictions on freedom experienced in quarantine and curfew restrictions.

The theme of epidemic has been the subject of many works in Arabic literature as well as having a wide place in world literature. In this context, writers and poets have not remained indifferent to this fact that affects a large part of the society and have written many works. The fact that epidemics took place in different periods of history has led to the formation of various examples for the periods of Arabic literature. Therefore, it has been possible to come across epidemic-themed works for almost every period of Arabic literature. However, it is noteworthy that the epidemic literature has expanded in the modern period. Although these works were written in both prose and poetry, it is seen that the works dealing with the epidemic in the novel genre in the modern period are dominant compared to other genres.

Within the scope of the study, while researching the poems dealing with the Covid-19 outbreak, it was determined that these poems are so numerous that they constitute "corona literature". Especially due to the widespread use of social media tools, the sharing of poems took place quickly and gained visibility. However, as detailed in the method title, examples with literary value were included in the study. However, the number of poems in printed sources is considerable. In this context, the relevant verses of a total of twenty-three Covid-19 themed poems, fifteen of which were printed and eight of which were in digital sources, were analysed. Document analysis method was used in the study.

When the poems in which the Covid-19 outbreak was analysed, it was seen that they were not far from the general characteristics of modern Arabic poetry. In this context, it has been noticed that the effort of modern Arabic poetry to include social events in poetry has not decreased. In addition, the poets' attempts to deal with the epidemic from many angles while carrying it to their poems again coincide with the integrative feature of Arabic poetry.

It is noteworthy that most of the poets who wrote the poems subject to the study are Saudis. It seems possible to say that one of the reasons for this situation is that as a country that hosts the cities of Mecca and Medina, the centre of worship of Islam, it has noticed the effects of the epidemic more intensely. As a matter of fact, Saudi poets have pointed out with regret in many places that the Kaaba, which is known to be constantly crowded because it is considered the qibla of Muslims, was left deserted due to the epidemic.

Looking at the general characteristics of the poems in the study, it is seen that the effects of the pandemic on human beings are addressed in the contexts of health, sociology, religion and economy. It is noticeable that the poets generally attempted to take on a guiding role while addressing these issues. In this context, they advised the public and emphasised that the precautions to be taken should be strictly followed. In addition, although there were some poets with pessimistic feelings, some poets called on people to be hopeful by using optimistic expressions that the epidemic would disappear and society would regain its former peaceful order. In addition, they tried to embrace all segments of society in their poems by including health workers who made great sacrifices in this difficult process. This attitude of the poets seems to be in line with the Arab understanding of the poet as the "leader of the society".

A striking feature of most of the poems analysed in the study is the presence of prayer and supplication lines. In these poems, God's help is requested for the epidemic to end as soon as possible and for people to regain their former health. In addition, it is seen that the belief that the reason for the emergence of epidemics throughout history is that people anger God by committing great sins continues to be influential in these poems. Therefore, the poets express that in order to get rid of this epidemic disaster, people should correct their behaviour and try to forgive themselves to God.

Kaynakça

- Abbâs, İ. (1989). *İtticâhâtü's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır*. Kuveyt: el-Meclisü'l-'Arabî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-Âdâb.
- Abdulmunim, S. M. (2022). Tedâvuliyyetü'l-Fi'li'l-Kelâmî fî Kasîdeti Kûrûnâ li's-Şâ'ir 'Abdulaziz el-Hemmâmî. *Mecelletü'l-'Ulûmu's-Ser'iyye ve'l-Lugati'l-'Arabiyya*, 7(2), 553-585.
- Abdurrahman, M. A. (2018). el-Cânibu'l-İctimâ'î fî's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadîs- Şu'arâu'l-İhyâ Nemûzecen. *Mecelletu Kulliyeti'd-Dirâsât el-İslâmiyye*, 35(2), 4962-5038.
- Ahmed, L. (2020). Vak'î ve Tahaddiyyatu'l-Edebi'l-Mutarâbit fî Zilli Caihâti Kûrûnâ. *Mulhak Mecelleti'l- Câmi'ati'l- 'Irakiyya*, 2(15), 298-396.
- Akın, G. (1996). *Şiiri Düzde Kuşatmak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alahmad, M. (2020). Berekât el-Yusûfun Şiirinde Korona Salgını. Yakup Göçemen (Ed.), *Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e-Sempozyumu (8 Temmuz 2020, Kilis, Türkiye) Bildiriler içinde* (s. 158-172). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- el-Allâk, C. A. (1997). *eş-Şi'r ve't-Telakkî: Dirâsât Nakdiyye*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- Amuni, O. K. ve Timehin, S. O. (2020). Covid-19 Pandemic under Arabic Poetic Lens: Lagos Arabic Poets as Case Study. *LASU Journal of Humanities*, 14(2), 128-141.

- Bekâdî, M. (2021). Tecelliyât Câiha Kûrûnâ fi Şi'ri Şu'arâ Mıntıkati Tamanraset-Kasîdetâ "Kalb Munîb" ve "Yâ Latîf" li's-Şâ'ir Embârek Kumnî Enmûzecen. *Mecelletu'l-Kelim*, 6(1), 216-234.
- Bûsâha, S. (2022). Tedâ'îyyât Câiha Kûrûnâ 'alâ'l-Edeb Mukârebe Mevdû'âtiyye fi Kasîde Kûrûnâ li 'Abdi'l-'Azîz el-Hemmâmî. *Mecelletu't-Tevâsul*, 28(2), 23-35.
- Bûrâs, F. (2024). Edebu'l-Câiha Beyne Sultatî'l-Hacr ve Fushatî's-Şi'ir Kırâetun fi Kasîde Huznu'l-Meâzin li's-Şâ'ir 'Abdu'l-Melik Bûmengil. *Mecelle İhâlât*, 6(1), 22-39.
- Çetin, İ. (2020). Elektronik Ortamda Kovid-19 Salgın Edebiyatı (Şiir Örneği). *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-18.
- Çıkla, S. (2016). *Edebiyat ve Hastalık*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Dayf, Ş. (1962). *fî'n-Nakdi'l-Edebî*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- Derâvşe, H.O. (2021). Edebu'l-Evbie ve Tecelliyât Kûrûnâ fi Siyâk Nusûsi'l-Hitâbi's-Şi'ri'l-Mu'asır. *Evrâku'l-Mecelleti'd-Duveliyye li'd-Dirâsâtî'l-Edebiyye ve'l-İnsâniyye*, 3(1), 7-37.
- Hill, M. R. (2006). Sociology and Poetry: an Introduction. *Sociological Origins*, 4(2), 66-68.
- Kafi, M. ve Çıkar, M. Ş. (2020). Salgınlar ve Edebî Yansımaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 539-556.
- Mehmetali, B. (2020). Sunâiyyetu'l-Vebâ (el-Marad) ve'l-Mevt fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Hadis. Yakup Göçemen (Ed.), *Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e-Sempozyumu (8 Temmuz 2020, Kilis, Türkiye) Bildiriler içinde* (s. 102-114). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Moran, B. (2014). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nûru'd-dîn, H. A. (2021). Cemâliyyâtü's-Şekli'l-Kitâbi fi Kasîde "Kûrûnâ ve'l-Ardü Tûled min Cedîd" li's-Şâ'ir Câsim es-Sahih. *Mecelletu'l Kelim*, 6(1), 270-290.
- Rıdvân, L.Ş. ve el-'Akelî M. (2022). Eseru Câiheti Kûrûnâ fi Tahavvuli'l-Hitâbi's-Şi'ri el-Mu'aradatu's-Şi'riyye beyne 'Amr b. Kulsûm ve Hâlid es-Saddaka Enmûzecen. *Mecelletu'l-'Ulûmî's-Şer'îyye ve'l-Lugatî'l-'Arabiyya*, 7(9), 469-514.
- Salih, Shuaib S. ve İsmail, Maha A. (2020). İn'ikâsât Kûrûnâ 'alâ's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Mu'asır (Kasîde Câ'ihati Kûrûnâ li's-Şâ'ir Hâşim el-Beşîr Nemûzecen). *el-Mecelletu'l-'Arabiyya li'l-'Ulûm ve Neşri'l-Ebhâs*, 6(4), 19-31.
- Sarı, Ö. ve Atılğan, K. G. (2012). *Sağlık Sosyolojisi*. Konya: Karatay Akademi Yayınları.

- Şen, A. (2021). Arap Edebiyatında Salgın İzleri ve Nikola et-Türk'ün Salgına Dair Urcûzesi. *Istanbul Journal of Academic Studies*, 4(2), 193-222.
- Tabûş, S. (2023). Kûrûnâ Mun'aric Cedîd li'l-Edeb Havle'l-Âlem Hâcisu'l-Havf ve'd-Diyâ' fi "Kurbâni'l-Kûrûnâ" liMuhammed Fethî el-Mikdâd. *Mecelletu'r-Risâle li'd-dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye*, 8(2), 552-562.
- Taşdelen, V. (2015). Hastalık Durumları ve Şifa Olarak Söz. *Hece Dergisi*, 225, 97-100.
- Uraldı, C. (2015). Edebiyat ve Sağlık. *Hece Dergisi*, 225, 101-102.
- Ürün, A. K. (2016). Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 131-144.
- Yelboğa, N. ve Aslan, Ş. B. (2020). Sosyal Sorun Olarak Salgın Hastalıklar ve Sosyal Çalışmanın Halk Sağlığını Koruma/Geliştirme Görevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 43-49.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- fi's-Şi'r ve'r-Rivâye ve'l-Mekâl..Hakezâ Tesellele Kûrûnâ ilâ Defâtiri'l-Udebâ. (2020, 5 Eylül) *Cerîdetu'l-Cezîra*. Erişim Tarihi: 13.12.2023, <https://www.aljazeera.net/culture/2020/4/3/كيف-تسللت-الكورونا-إلى-دفاتر-الشعراء>
- Chebaro, B. (2020, 9 July). *Publishing in the Arab World during the Covid-19 Pandemic* (Webinar). International Publishers Association. Erişim Tarihi: 09.01.2024, http://prod.internationalpublishers.org/wp-content/uploads/2020/07/Transcript_IPA_in_conversation_with_Bachar_Chebaro.pdf
- Kûrûnâ fi 'Uyûni's-Şu'arâ. (2020, 17 Nisan) *Cerîdetu'l-Cezîra*. Erişim Tarihi: 10.02.2024, <https://www.al-jazirah.com/2020/20200417/cm4.htm>
- Kûrûnâ ve Mevâkifi's-Şu'arâi'l-'Arab (2020, 24 Mart) *Cerîdetu'l-Cezîra*. Erişim Tarihi: 18.02.2024, <https://www.al-jazirah.com/2020/20200324/ms4.htm>
- Haddâdî, A. Y. (2020, 29 Ağustos). Subhâne Hâliki Kûrûnâ ve Mursilihi (Kişisel Web Sitesi). Erişim Tarihi: 03.01.2024, <https://www.haddady.com/19169-2/>
- el-Hubbu fi Zemeni'l-Kûrûnâ. (2020, 12 Mayıs) *Cerîdetu'l-Vatan*. Erişim Tarihi: 10.03.2024. www.al-watan.com/article/231225/Culture/الحب-في-زمن-الكورونا

Hivâran Şi‘riyyan Mağribiyyan Sûdâniyyan fî Fıkra “Nabdu’l-Ebcediyye (2022, 10 Şubat) *Dîvânu’l-‘Arab* (Web Sitesi). Erişim Tarihi: 13.12.2023, <https://www.diwanalarab.com/حوار-اشعريا-مغربيا-سودانيا-في-فقرة-نبض>

World Health Organization (WHO). (2020, 11 March) (Media Briefing on Covid-19). Erişim Tarihi 18. 01. 2022, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>